

2025-yil, 30-noyabr, 20(66)-son

ISSN 2021-9752

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Языка и литературы – Language and literature» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

HAR BIR DAQIQANI G'ANIMAT BILIB,
IJODKORLIK VA VATANGA MEHR BILAN YASHANG.
FARZANDLARI BILIMLI, ISTE'DODLI, O'ZINING
KUCHI VA SALOHİYATIGA ISHONIB, OLDINGA INTILIB
YASHAYDIGAN XALQ VA DAVLATNING ISTIQBOLI,
ALBATTA, YORUG' BO'LADI!

Shavkat MIRZIYOYEV,
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

DOLZARB MAVZU

Shohsuvor MUSAYEV,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tilshunosligi kafedrasida o'qituvchisi

“QIRONXON” DOSTONINING YARATILISHI MANBALARI VA TARIXIY ASOSLARI

Annotatsiya: mazkur maqolada “Qironxon” dostonining yaratilish manbalari va tarixiy asoslari tahlil etiladi. Tadqiqotda dostonning xalq og'zaki ijodi, tarixiy voqealar hamda diniy-axloqiy qadriyatlar bilan bog'liqligi ochib beriladi. Asarda xalqning ozodlik, vatanparvarlik va jasorat g'oyalari badiiy ifoda topgani ilmiy asoslanadi. Doston tarixiy haqiqat va badiiy to'qima uyg'unligida yaratilgan epik asar sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: “Qironxon” dostoni, xalq og'zaki ijodi, tarixiy asos, epik tafakkur, milliy qadriyat, vatanparvarlik, tarixiylik.

Аннотация: в данной статье анализируются источники создания и исторические основы дастана «Қиронхон». В исследовании раскрывается связь дастана с народным устным творчеством, историческими событиями, а также религиозно-нравственными ценностями. Научно обосновано, что в произведении художественно отражены идеи свободы, патриотизма и мужества народа. Дастан рассматривается как эпическое произведение, созданное в гармонии исторической достоверности и художественного вымысла.

Ключевые слова: дастан «Қиронхон», народное устное творчество, историческая основа, эпическое мышление, национальная ценность, патриотизм, историчность.

Annotation: this article analyzes the sources of the creation and the historical foundations of the epic Qironxon. The study reveals the epic's connections with folk oral traditions, historical events, and religious-ethical values. It is scientifically substantiated that the work artistically expresses the people's ideas of freedom, patriotism, and bravery. The epic is interpreted as a work created through the harmony of historical reality and artistic imagination.

Key words: Qironxon epic, folk oral tradition, historical foundation, epic thinking, national values, patriotism, historicity.

Mustaqillik bizga o'z tariximizga, madaniy meros va qadriyatlarimizga xolis, sog'lom nazar bilan qarash, ularni har tomonlama chuqur ilmiy o'rganish, asrab-avaylash, ijodiy rivojlantirish imkoniyatlarini berdi. Mustaqillik sharofati bilan olam ahliga mashhur ko'plab xalq og'zaki ijodi merosi ilmiy o'rganildi, ular haqidagi tarixiy adolat tiklandi. Ana shular qatorida xalq og'zaki ijodining yorqin namunalari hisoblanagan “Qironxon” dostoni ham o'z mukammalligi, bo'yi-basti, butun go'zalligi bilan yaqqol namoyon bo'lib, to'raligicha qalblarimizdan joy oldi va baxshi shoirlarining asarlari yangi-yangi talqinlari yuzaga chiqdi. Mustaqillik tufayli ma'naviy merosimiz tiklandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir!”¹ Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak”¹, deydi. Ushbu fikrlardan kelib chiqib yoshlarning zamonaviy bilimga ega bo'lishlarida xalq og'zaki ijodining o'rni benihoya kattadir. O'zbek adabiyotining bebaho durdonalaridan biri bo'lgan xalq dostonlari milliy madaniyatimiz, tariximiz, urf-odatlarimiz, axloqiy-ruhiy qadriyatlarimizni aks ettirgan noyob badiiy yodgorliklardir.

Ulardan biri – “Qironxon” dostoni – xalq og'zaki ijodining yorqin namunasi sifatida, nafaqat badiiy san'at vositalarining xilma-xilligi, balki xalqning dunyoqarashi, orzu-umid va ijtimoiy tafakkurining in'ikosini o'zida mujassam etadi.

Bugungi kunda xalq og'zaki ijodini o'rganish, uni yangi nazariy yondashuvlar asosida tahlil etish, ayniqsa, poetik qurilishi, badiiy tasvir vositalari, obrazlar tizimi va kompozitsion tuzilishini tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. “Qironxon” dostoni poetikasini chuqur o'rganish orqali biz xalqimizning estetik qarashlari, tarixiy xotirasi va ma'naviy merosini kengroq anglash imkoniga ega bo'lamiz. Bundan tashqari, doston poetikasini tahlil qilish, uni zamonaviy adabiy jarayonlar bilan solishtirish, bugungi yosh avlodga milliy adabiy merosimizni yetkazish, uni ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali joriy etish nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyatga ega.

“Qironxon” dostoni o'zbek xalq og'zaki ijodining epik janrlaridan biri sifatida xalq tarixiy tafakkurining, ma'naviy xotirasining yuksak ifodasidir. Dostonning yaratilish manbalari xalq hayotining ko'p asrlik tarixiy jarayonlari, ijtimoiy kurashlari, qadriyatlari va e'tiqod tizimi bilan bevosita bog'liqdir. Har qanday epik asar singari “Qironxon” ham o'z ildizlarini xalq og'zaki ijodining eng qadimiy qatlamlaridan olgan bo'lib, unda tarixiy haqiqat badiiy to'qima bilan uyg'unlashgan, xalq

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Мурожаатномаси. 2020 йил 26 январ. Халқ сўзи газетаси.

ideallari esa qahramon obrazlari orqali ifodalangan².

Doston yaratilishining asosiy manbalaridan biri – xalqning o'z tarixiga, ozodlik g'oyasiga, adolat va jasoratga bo'lgan intilishidir. Og'zaki ijodda shakllangan afsonalar, rivoyatlar, qahramonlik qo'shiqlari va xalq dostonlari keyinchalik "Qironxon" dostoni syujetiga asos bo'lgan³. Undagi voqealar qadim turkiy qahramonlik an'alariga, "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Rustamxon" kabi xalq eposlarining badiiy makoniga yaqin⁴. Ayniqsa, Qironxon obrazi xalq ongida mujassam bo'lgan ideal shaxs – mard, adolatli, xalq uchun jonini fido qiluvchi sarkarda timsoli sifatida talqin etiladi. Bu obraz xalqning tarixiy orzulari, erksevarlik ruhi va milliy o'zligini ifoda etuvchi umumlashma sifatida shakllangan. Dostonning shakllanishida tarixiy manbalar ham muhim o'rin tutadi. Asarda aks etgan voqealar o'z davrining siyosiy va ijtimoiy hayoti bilan bevosita aloqador. Doston voqealari tarixiy real voqealar, xalqning ozodlik uchun olib borgan kurashlari, vatan himoyasi, sarkardalik jasorati va xalq birligini saqlash yo'lidagi harakatlar bilan uyg'unlashgan. Shu ma'noda, "Qironxon" faqat badiiy to'qima emas, balki xalq tarixiy xotirasining ifodasidir. Dostonning ko'plab epizodlarida o'sha davr hayoti, urf-odatlar, jang usullari, harbiy qurollar va geografik muhit real tarixiy sharoit bilan mos keladi. Tarixiy joy nomlari, shaharlar, daryolar va tog'larning eslatilishi dostonga tarixiy ishonchlilik beradi⁵.

Bundan tashqari, "Qironxon" dostonining shakllanishida diniy-axloqiy manbalar ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Asarda insoniy fazilatlar – sadoqat, vafodorlik, sabr, halollik, jasorat va vatanparvarlik islomiy axloqiy g'oyalar bilan uyg'un tasvirlanadi. Qahramonlar Allohga ishonch, adolatga sadoqat, xalq oldidagi burchni ado etish kabi yuksak fazilatlar egasi sifatida ko'rsatiladi. Bu jihatdan doston xalqning diniy dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini bilan bog'langan badiiy hodisadir. "Qironxon" dostonining tarixiy asoslarini o'rganishda uning shakllanish bosqichlari ham alohida ahamiyatga ega. Dastlab doston xalq orasida og'zaki rivoyatlar shaklida mavjud bo'lgan, keyinchalik baxshi va dostonchilar ijodi orqali badiiy jihatdan boyitilib, mukammal epik asarga aylangan. Har bir baxshi o'z davrining tarixiy voqealarini, xalq kechinmalarini va orzularini dostonga singdirgan. Shu tariqa, "Qironxon" asri davomida sayqallangan, xalq tafakkuri, badiiy didi va

ijtimoiy ongining mahsuli sifatida shakllangan. Dostonning yozma shaklga o'tishi esa uni og'zaki ijod doirasidan ilmiy adabiy jarayonga olib kirgan.

Doston mazmunida xalq tarixining turli davrlari, ularning ruhiy kechinmalari va ma'naviy qadriyatlarini o'z aksini topgan. "Qironxon" obrazi xalqning tarixiy qahramonlarini umumlashtirgan timsol bo'lib, unda sarkardalik jasorati, donolik va xalqparvarlik fazilatlarini mujassamdir. Qironxon xalq ozodligi, yurt tinchligi, adolat va ezgulik yo'lida kurashuvchi ideal rahbar sifatida gavdalanadi. Dostonning asosiy g'oyasi – xalq birligi, vatan himoyasi va insoniylik qadriyatlarini ulug'lashdir. Shu jihatdan, doston tarixiy haqiqatni badiiy shaklda ifodalovchi, milliy o'zlikni mustahkamlovchi manba sifatida e'tirof etiladi⁶.

"Qironxon" dostonining tarixiylik jihati shundan iboratki, u xalqning o'tmishdagi ijtimoiy hayotini, ma'naviy-ruhiy kechinmalarini, tarixiy voqealarni o'zida mujassam etgan. Unda xalq hayotining real manzaralari, ijtimoiy munosabatlar, vatanparvarlik, erksevarlik, sadoqat va insoniy fazilatlar badiiy vositalar orqali yuksak darajada aks ettirilgan. Shu bilan birga, doston xalqning o'z tarixini eslab qolish, uni badiiy xotira shaklida keyingi avlodlarga yetkazish vazifasini ham bajaradi.

Dostonning badiiy kuchi uning xalq ruhiyatiga yaqinligidadir. Undagi tarixiy voqealar badiiy obrazlar orqali ifodalangan bo'lib, ular xalq idealini, ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi. Qironxonning mardligi, jasorati, sadoqati, xalqiga bo'lgan muhabbati, yurt tinchligi yo'lida jonini fido qilishi o'zbek xalqining epik an'anasida davom etib kelayotgan qahramonlik tipini mustahkamlaydi. Doston o'z mazmuni bilan xalqni birlikka, adolat va vatanparvarlikka chorlaydi, shu bilan birga tarixiy xotirani mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, "Qironxon" dostoni o'zining yaratilish manbalari va tarixiy asoslari jihatidan o'zbek xalq dostonchilik an'alarining muhim bo'g'ini sanaladi. Unda tarixiy haqiqat, xalq og'zaki ijodi, diniy-axloqiy qarashlar va milliy ruh uyg'unlashgan. Asar xalqning tarixiy tajribasini, milliy g'ururini va ma'naviy qadriyatlarini badiiy shaklda ifodalab, o'zbek epik tafakkurining davomiyligini namoyon etadi. Shu bois "Qironxon" dostonini o'rganish nafaqat adabiy merosni, balki xalq tarixiy xotirasini ham chuqur anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига Мурожаатномаси. 2020 йил 26 январ. Халқ сўзи газетаси.
2. Qayumov A. O'zbek xalq dostonlari poetikasi. – Toshkent: Fan, 1981. 132-b
3. Rahmonov T. Doston janrining o'ziga xos xususiyatlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2012. 174-b
4. Yo'ldoshev A. Xalq eposining badiiy va falsafiy mohiyati. – Toshkent: Sharq, 2017. 196-b.
5. G'aniyeva D. Epik an'alar va tarixiy haqiqat uyg'unligi. // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. 2015. – №3. 40–43-b.
6. Berdialiyeva Z. O'zbek epik tafakkurida milliy g'urur konsepsiyasi. – Toshkent: Fan, 2021. 168-b.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига Мурожаатномаси. 2020 йил 26 январ. Халқ сўзи газетаси.

³ Qayumov A. O'zbek xalq dostonlari poetikasi. – Toshkent: Fan, 1981. 132 b.

⁴ Rahmonov T. Doston janrining o'ziga xos xususiyatlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2012. – 174 b.

⁵ Yo'ldoshev A. Xalq eposining badiiy va falsafiy mohiyati. – Toshkent: Sharq, 2017. – 196 b.

⁶ G'aniyeva D. Epik an'alar va tarixiy haqiqat uyg'unligi. // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. 2015. – №3. B. 40–43

Gulzoda SOATOVA. "MAORIF VA O'QITG'UVCHI" JURNALIDA ADABIYOT MATERIALLARI	184
Kamshat YUSUPOVA. ALISHER NAWAYI QARAQALPAQ SHAYIRLARI USTAZI	187
Alfiya BOTIROVA. MUNIS VA OGHIYNING "FIRDAVS UL-IQBOL" ASARIDA MUNOJOT VA NA'TNING BADIY TALQINI	188
Dilnoza SAYFULLAEVA. XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING "JANNATI ODAMLAR" ROMANIDA OILA MA'NAVİYATI IFODASI	191
Matluba NORBABOYEVA. "SHUM BOLA" QISSASIDA YETIM BOLA OBRAZI TALQINI	194
Shaxnoza ABDURAXIMOVA. JEK LONDONNING "OQ SO'YLOQ" ASARINING TARJIMALARI XUSUSIDA	197
Jasur YULDOSHEV. USMON AZIM IJODIDAGI BADIY TIL VA OBRAZLAR TIZIMI	199
Shohsuvor MUSAYEV. "QIRONXON" DOSTONINING YARATILISHI MANBALARI VA TARIXIY ASOSLARI	201
Barno ABDUKARIMOVA. JOHILIYAT DAVRI SHE'RIYATINING SHARQ ADABIYOTIDAGI AHAMIYATI	203
Lobar KULMUHAMEDOVA. MINIMALISTIK HIKOYANING JANR SIFATIDA SHAKLLANISHI VA ASOSIY TAMOYILLARI	205
Mohinir USMONOVA. "LINGVOKULTUROLOGIYANING ASOSIY KONSEPSIYALARI: VAZIFALAR VA KOMPONENTLAR"	208
Shoira XABIBULLAYEVA. TIL TA'LIMIDA INNOVATSION YONDASHUV	210
Aziza TURSUNMURADOVA. IQTISODIY DISKURSDA SINTAKTIK MODALLIKNING VOQELANISHI	212
Mansur XUSHVAQTOV. TILDAN AMALIY FOYDALANISH SAMARADORLIGI – DAVR TALABI	214
Madina ABDIYEVA. ILLOKUTIV VA PERLOKUTIV KOMPONENTLAR ORQALI NUTQIY AKTLARNI O'RGANISH	216
Muqaddas ABBOSOVA. ASSERTIV NUTQIY AKTLARNING MULOQOT MATNIDA VOQEALANTIRUVCHI LINGVOKOGNITIV OMILLAR	219
Dilsora ZOKIROVA. PAREMIOLOGIK MATNLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI	221
Abdulla AKBAROV. ZAMONAVIY O'ZBEK NUTQIDA EVFEMIZM VA DISFEMIZM	223

Go'zal TILOVOVA. ZAMONAVIY LUG'ATLARDAN FOYDALANISH DAVR TALABI	225
Odina ISLOMOVA. BMT, NATO VA YEI Hujjatlarini Tarjima qilishda uchraydigan leksik semantik muammolar	227
Marjona XAYRULLAYEVA. Toponimlarning shakllanishi va yasalishi bilan bog'liq ayrim mulohazalar	229
Shoira ISLOMOVA. Birlamchi va ko'chma ma'no o'rtasidagi chegaraviy holatlar: Dialektal iboralar misolida	231
Raxima KURBONOVA. Propozitiv struktura haqida ma'lumot	234
Ulbog'an SHAMURATOVA. Shinargul REYMOVA. Kelajak texnikalari: rivojlanish istiqbollari va jamiyatga ta'siri	236
E'tibor YAXSHIYEVA. Sun'iy intellekt yordamida til o'qitishning lingvodidaktik asoslari	238
Ulug'bek BAXODIROV. Onlayn va oflayn darslarning integratsiyasi: blended learning modeli samaradorligi	240
Sabo JABBAROVA. O'zbek tilida "oy" va "gul" konseptlarining semantik-funksional xususiyatlari va ularning badiiy-estetik talqini	242
Sanobar OCHILOVA. O'zbek tilida xulq-atvorni ifodalovchi fe'llarning morfologik tasnifi	244
Shoxista ZOITOVA. O'zbek tilida tibbiy terminlarning yasalish usullari	246
Go'zal AXADOVA. Chet tilini o'qitishda zamonaviy uslubdan (metodikadan) foydalanishning samaradorligi	248
Dilnoza QODIROVA. Zamira JO'RAYEVA. Shaxlo URAQOVA. Chet tilini o'qitish metodlarining mustaqil nazariy va amaliy xususiyatlari	251
Dilovar KAMALOVA. Ingliz, rus va o'zbek tillarining fonetik terminologiyasida sinonimiya hodisasi tadqiqi	253
Tohira ISLAMOVA. Ingliz tili darslarida moslashuvchan o'qitish algoritmilarining samaradorligi: diagnostik testlar asosida shaxsiylashtirilgan ta'lim modeli	255
Iroda NARZULLAYEVA. O'zbek va ingliz tili gap tuzilishidagi o'xshashlik va farqlar	257